

יום כיפור

מנהג כפרות

מנהג כפרות – כפרה, זכרון, או תשובה: יסוד מנהג לעשות סדר כפרות טעון ביאור, משום שלא נזכר שהנהגה זו מועילה לתשובה, ולא שיש בכך כדי לבטל דינו ולקרוע גזר דין שנחתם לאדם. וכן אין בכך הקרבת קרבן לפני ד' הכוללים וידוי קודם לכן, כמבואר ברמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות פ"ג הט"ו: 'כיצד מתודה, אומר חטאתי עויתי פשעתי ועשיתי כך וכך וחזרתי בתשובה לפניך, וזו כפרתי'.

הרשב"א בס' שצה מנע את מנהג זה משום שיש בכך משום דרכי האמורי, וכתב שכן הוא ברמב"ן. וכן פסק השו"ע בס' תרה סעי' א. הרי שלא ראו טעם נכון למנהג זה כלל. וכן הפר"ח שם כתב שראוי לבטל מנהג זה משום דרכי אמורי, ומשום תמים תהיה עם ד' אלוקיך.

אולם רש"י בפרדס בס' קפו, האור זרוע ח"ב סי' רנו, שיבולי הלקט בס' רפג בשם ר' האי גאון, הרא"ש ביומא פ"ח סי' כג, המרדכי בריש יומא בס' תשכג, האבודרהם בסדר יוה"כ, המהרי"ל מנהגי ערב יוה"כ סק"ב והטור בס' תרה כתבו בשם תשובות הגאונים בתשו' הגאונים - שערי תשובה סי' רצט, כי רב ששנא גאון באר מנהג זה: 'יש מקומות שנוהגין לשחוט תרנגול לכפרה. וכן יש בתשובת הגאונים וששאלתם, שאנו נוהגין לשחוט ערב יום הכפורים תרנגול, ואין אנו יודעין מנהג זה למה. אי משום תמורה, מאי שנא תרנגול מבהמה וחיה. הא ודאי קושיא הוא, אלא שיש בה שני טעמים. אחד שהתרנגול מצוי בבית יותר מכל בהמה חיה ועוף. ועוד יש במקומות עשירים שעושין תמורת אילים, ועיקר בעלי קרנים דמות אילו של יצחק אבינו. לפיכך לא דבר קבוע הוא. ועוד שמענו מחכמים הראשונים, שאע"פ שבהמה דמיה יקרים יותר מתרנגול, אעפ"כ תרנגול מובחר, לפי ששמו גבר. כדאמרינן מאי קרא גברא. אמר רב שילא קרא תרנגולא, וכיון ששמו גבר תמורת גבר, בגבר מהני ומעלי. וכך רגילין... מניח על ראש המתכפר, ואומר זה תחת זה זה, חילוץ זה זה, מחולל על זה', וכן פסק הרמ"א שם.

הרי שמנהג זה נקבע על תרנגול בדווקא, ומטרתו הוא ליקח כפרה ותחליף תמורת דינו ועונשו של האדם, ואין בכך איסור ניחוש כפי שסברו השואלים, וכן באר הב"ח. ומצאנו במדרש הובא ברש"י בראשית פכ"ב פי"ג על הנאמר ויעלהו לעולה תחת בנו: 'על כל עבודה שעשה ממנו, היה מתפלל ואומר, יהי רצון שתהא זו כאלו היא עשויה בבני. כאלו בני שחוט, כאלו דמו זרוק, כאלו הוא מופשט, כאלו הוא נקטר ונעשה דשן'. הנה שישנה כפרה שלוקחים חיה תחת נפשו של האדם. ומובן את שאומרים 'זה חליפתי, כפרתי', ופודה את נפשו בעוף זה.

ואתי שפיר שהעדיפו תרנגול שנקרא 'גבר' תחת האיש הנקרא 'גבר', ולא העדיפו בהמה למרות ששווייה רב יותר, שכן הוי כתחליף תואם ממש תחתיו. וכן סיים הטור שם: 'ורגילין לתת לעניים, כדי שיהא כפרה לנפשו'. וכן מבואר בשער הציון שם ס"ב: 'כדוגמת ד' מיתות בית דין, שזורקו לעוף אחר שחיטה הוא כעין סקילה, ומה שהשוחט תופסו בצואר ושוחטו ומחרכין אותו באש הוא דוגמא שרפה והרג וחנק'. וכן מבואר במחזור ויטרי סי' שלט שהינו ככפרה: 'ויהא כפרתו כמו כפרת שער המשתלח, שהיה מכפר על כל ישראל'. הרי כשם שלוקח השער המשתלח את עוונות ישראל לארץ גזירה, כן העוף שעליו עושים את הכפרות מכפר על הנפש. וכן באר המהר"י ווייל בסי' קצב להדיא: 'הכפרות – משום דאם נגזר מיתה על האדם כשיבטל הגזירה, צריך ליתן למלאך המות כופרו. הה"ד פדעוהו מרדת שחת מצאתי כופר. וכתוב צדיק מצרה נחלץ וגו' והיינו איל של יצחק והיינו סוד הקרבנות'. הרי שיש ליתן כופר תחת האדם שזוכה לחיים.

רש"י במסכת שבת בדרף פא: בד"ה 'האי' כתב: 'בתשובת הגאונים מצאתי... עושין כל אחד ואחד לשם כל קטן וקטנה שבבית, וזורעים לתוכן פול המצרי או קיטנית... ובערב ראש השנה נוטל כל אחד שלו, ומחזירו סביבות ראשו שבעה פעמים. ואומר זה תחת זה, וזה חליפתי וזה תמורת, ומשליכו לנהר'. ובשם היעב"ץ נאמר כי כיון שנאמר שהאדם עץ השדה, נוהגין לעשות בכך כפרות. נראה שהבין כי הוא ככפרה ממש, ולכן באר כי העציץ הוא ממש תחת האדם. ובלבוש שם ס"א מבואר שיקח בעל חי בדווקא, ואפילו דגים (ובאלף המגן ס"ק יא העדיף דגים משום החשש בבדיקתן. וכן לנקיבה אין ליקח תרנגול, שמכונה גבר). ובחיי אדם כלל קמד ס"ד סבר שניתן לעשות כפרות אף על מעות, שיחלקם לעניים.

ברם, מכך שנהגו ליקח בעל קרניים כזכר לעקידת יצחק, נראה, שהוא לזכרון ולעורר רחמי שמים, ולא ככפרה. המג"א שם ס"א הביא מהשל"ה כי האר"י נהג בכך באשמורת הבוקר, כיון שאז הרחמים גוברים. הרי שיש המנהג זה לעורר רחמי שמים לקראת חתימת הדין. וכן מבואר באליה רבה שם ס"ז: 'עושין זכר לעקידת יצחק, שעל כל אבר שהקריב אומר, זה תחת אבר של פלוני בני', וכן מבואר במטה אפרים ס"ה. ואפשר שבאים להעלות רחמי שמים, שתועיל הכפרה תחת הנפש, כשם שקיבל את האיל תחת יצחק אבינו.

אך מאמירת הפסוקים בעת סדר הכפרות נראה, כי חיוב זה מיסודו נועד לעורר לתשובה. שכן כתבו לומר במעמד זה את מזמור קז: 'יושבי חשך וצלמות, אסירי עני וברזל... יוציאם מחשך וצלמות, ומוסרותיהם ינתק... אולים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו... ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יושיעם'. ולפי דרך זו, אמירת פסוקים אלו, או כל פסוקי תשובה מעכבת. שכן העיקר הוא התשובה שבאה כתוצאה ממנהג הזה. וכן כתב החיי אדם שם: 'אבל לא יחשוב שזהו כפרתו, אלא יחשוב שכל מה שעושין לעוף הזה הכל היה ראוי לבא עליו (כענין הכוונה בקרבנות), והקב"ה ברחמיו עבור התשובה שעשה, היפך הגזרה ונתקיים דוגמתו בעוף הזה', וכן

באר המשנ"ב שם סק"ב. ולדבריהם, אמנם יסוד המנהג נועד לעורר לתשובה, אך יש בכך גם כפרת הנפש בהעמדת העוף תחתיו. ישנם נפק"מ לחקירה זו; א. לעניין מעוברת. הרמ"א שם כתב: 'ולוקחין למעוברת ב' תרנגולים, אולי תלד זכר'. הנה אם נועד סדר זה לתשובה ולעורר רחמי שמים, לא היה צריך ליקח תרנגול נוסף לעובר. ולא היה מקום לדיון אם עובר ירך אימו וכפרת אימו הועילה אף לו. אך אם נהגו בכך לכפרה עבור הנפש, הרי כל נפש מחוייבת בכפרה בפני עצמה. וכ"כ באל"ה זוטא שם סק"ד: 'דצריכין לכל נפש ונפש תרנגולת בפני עצמו, תחת נפשו'. ב. מסובב לאחר. בסידור ר' יעקב עמדין בסדר כפרות כתב שקודם יסובב לעצמו לפני שמסובב לאחרים. ואתי שפיר אי נימא שהוא כפרה, שאז ראוי למסייע ולעוסק בכפרה להיות כבר נקי בכפרתו, כפי שהכהן הגדול קודם מכפר על עצמו, ורק אח"כ מכפר על אחיו הכהנים ועל כל ישראל, כנאמר ביוםא ב"דף מג: 'מוטב יבא זכאי ויכפר על החייב. ואל יבא חייב ויכפר על החייב'. אולם אם מטרת המנהג לעורר לתשובה ולזכרון, אין טעם שיכפר המסובב על עצמו בתחילה.

מצוות אכילה בערב יום הכיפור

ברכה על מצוות האכילה בערב יום כיפור: יש לעיין מדוע לא מברכין על מצוות האכילה בערב יום"כ.

הנצי"ב בהעמק שאלה בשאלתא קסז אות יב באר כי מצוות האכילה נועדה להכנה לקראת התענית שלמחרת, ואינה מצווה שיש לה תכלית בפני עצמה. והברכות נקבעו על מצוות שלהם מטרה בפני עצמה, ולא שנועדו להיות כהכשר בלבד. ותירוצו צריך קצת באור, שכן מצאנו ברכה על הכשר מצווה, כשחיטה ונטילת ידים, ולרא"ש בכתובות פ"א ס"י יב אף מצוות קידושין כן, ומדוע אין מברכין על מצוות אכילה זו.

ישנו חילוק מהותי בין הכשר מצוות אלו, שכן לאחר ששחט או שנטל ידיו ונשא אשה, יש בידו מהות חדשה – בהמה שחוטה, ידים טהורות ואשת איש. וגם אם לא יהיה מעוניין בהם אחרי שעשה הכשר זה, הרי פעל שינוי בעשותו את ההכשר, ולכן שפיר ניתן לברך על שפעל הכשר זה. לעומת מצוות אכילה בערב יום"כ, שאם יודע שלא יתענה למחרת, או שיודע שלא יחיה – אין בידו כל מעלה באכילתו ביום זה. ועל כן אין מברכין על הכשר זה, שאינו בעל חשיבות עצמית.

ואכן יש לדייק בדברי השאלתות שם, שכתב ש'האוכל בתשיעי ומתענה בעשירי מעלה עליו הכתוב...', הרי דווקא אם הגיע לכלל עינוי יש בידו מעלת האכילה.

מצוות אכילה בערב יום הכיפור – מדיני הצום, או מצווה בפני עצמה: איתא בגמ' ביומא בדף פא:': 'דתני חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפשתיכם בתשעה וכי בתשעה מתענין, והלא בעשור מתענין. אלא לומר לך, כל האוכל ושותה בתשיעי – מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי'. ויש לעיין בגדר אכילה זו שנצטוונו בתשיעי, אם הינה מצווה העומדת בפנ"ע, ואין כל זיקה לתענית שלמחרת היום, או שמא חיוב היום אתי בשל התענית שלמחרת.

בשבולי הלקט סדר יום הכיפורים ס"ו שז נאמר: 'בערב יום הכפורים אין משכימין לומר תחנונים וסליחות ואין נופלין על פניהן ואין מתענין בו, אך צריך אדם לקבוע סעודתו כדרך שאר ימים טובים, דתני ר' חייא בר רב מדפתי... כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי'. הרי שהבין כי חובת האכילה בערב יוה"כ הינה כסעודת יו"ט. וצ"ב, אם הוא יו"ט בפנ"ע, או כיון שנצטוונו לאכול עבדינן להו כסעודת מצווה.

בשיבולי הלקט שם הביא מחלוקת בטעם המצווה; רבינו שלמה פירש שציוותה התורה להכין עצמנו בתשעי לעינוי שלמחרת. וכ"כ רש"י בברכות בדף ח: בד"ה 'מעלה': 'הכי קאמר קרא הכינו עצמכם בתשעה לחדש לענוי המחרת, והרי הוא בעיני כענוי היום'. וכן הוא במאירי בפסחים בדף סח: שהאכילה בתשיעי 'אינה אלא כדי להכין עצמו להתענות תענית של עשירי'. והמאירי ביומא בדף פא. הוסיף: 'אף באכילתו הוא מכוין כדי שיהא יכול להתענות, ונמצאת אכילתו לשם מצווה'. הריטב"א בר"ה בדף ט. באר שיש כאן דאגה ליכולת לצום למחרת, ובשל אכילתו בערב יום, 'לא יבא לידי דחיית עינוי יום הכפורים', וכן פירש בטור בס"י תרד: 'הכינו עצמכם בתשיעי לעינוי של מחר... והוא מאהבת הקב"ה את ישראל... ציום שיאכלו וישתו תחלה כדי שיוכלו להתענות, ושלא להזיק להם העינוי. משל למלך, שהיה לו בן יחיד וגזר עליו להתענות יום אחד, וצוה להאכילו ולהשקותו קודם כדי שיוכל לסבול'. ובשאלות בשאלתא קסו גרס: 'כל האוכל בתשיעי ומתענה בעשירי, מעלה עליו הכתוב'. הרי המצווה דווקא אם מתענה בעשירי. ואילו רבינו ישעיה בשיבולי הלקט שם באר את ציוי זה שבקיום מצוות אכילה זו, יש לו שכר על אכילתו כאילו נצטווה והתענה תשיעי ועשירי. וברא"ש ביומא פ"ח ס"ו כב באר: ש'מאחר שהוציא אותה אכילה ושתיה בלשון עינוי, אלמא חשיבא היא כעינוי, וכאילו נצטוו על עינוי של תשיעי ועשירי'. הערוך השולחן בס"י תרד סע"ד נקט את שתי טעמים אחרונים אלו כאחד, וכתב, שמאהבת הקב"ה לישראל גזר שיאכלו וישתו כדי שיהא להם כח להתענות. ובכך יהא צער התענית קשה יותר, משום שתענית לאחר יום מעונג באכילה יותר קשה. ולהכי נחשב כאלו התענה תשיעי ועשירי. הרי שמצד אחד אכילה זו תרמה ליכולת לצום, ומאידך הגבירה את הקושי בשעת התענית.

ופירוש נוסף הביא בשיבולי הלקט שם, שה'אוכל יפה בערב יום הכיפורים, וביום הכיפורים מתענה, קשה לו עינויו יותר'. שכן מצוות האכילה נועדה להקשות עליו את התענית ולהגביר

את העינוי. נראה שכן סבר הכלבו בסי' סה שכתב להקפיד על המאכלים שבערב יוה"כ: 'אין לאכול רק מאכלים קלים להתעכל, כדי שלא יהיה שבע ומתענה כשיתפלל'.

ברם בשם אחיו ר' בנימין באר בשיבולי הלקט שם שמטרת המצווה להוציא מלבן של צדוקין שמתעניין גם בתשיעי, ורק חכמים דרשו שצריך להפסיק אכילתו מבעוד יום, והרי הוא כאילו התענה תשיעי ועשירי, שאותה שעה קלה חשיבה לו כתענית שלם. ולטעם זה אין כל מעלה באכילה בערב יוה"כ מצד עצמה, אלא באשר בכך מורה את נאמנותו לדברי חז"ל שהתירו האכילה בתשיעי.

רבינו יונה בשערי תשובה שער ד סק"ה כתב כי אוכלים בתשיעי, בשל השמחה: 'כי הראה שמחתו בהגיע זמן כפרתו, ותהיה לו לעדה על דאגתו לאשמתו, ויגונותיו לעונותיו'. אך לא פרט, כי בכך הוי יו"ט בערב יוה"כ.

אך רבינו יונה בשערי תשובה שער ד סק"ט כתב טעם נוסף לאכילה זו: 'בשאר ימים טובים אנחנו קובעים סעודה לשמחת המצוה... ומפני שהצום ביום הכפורים, נתחייבו לקבוע סעודה על שמחת המצוה בערב יום הכפורים'. הביאו גם הריטב"א בר"ה בדף ט. והוסיף, שב'כדי להראות כי קדוש היום לאלהינו. וראוי לאכול בו ממתקים כמו בראש השנה, אלא שגזירת הכתוב הוא לפרוש בו ביום מתאוות גופניות שנהיה כמלאכים כמו שאמרו במדרש'. נראה כי דין אכילת יוה"כ שהוא יום קדוש כ"ה, הועתק לערב היום בשל הדמותינו למלאכים ביוה"כ. נמצא כי אוכלים בתשיעי את סעודת העשירי. וכן מבואר בהגהות מיימוניות בסוף הלכות שביית עשור במנהגי יוה"כ, שהווי יו"ט בפנ"ע: 'ערב יום כפור אסור להתענות, ומצוה להרבות בסעודה'. וכן נראה שהבין הב"י בסי' תרד להדיא בטעם מצווה זו: 'להראות שנוח ומקובל עליו יום הכפורים, והוא שמח לקראתו על שניתן כפרה לישראל. דכיון שיום הכפורים עצמו אי אפשר לכבדו במאכל ומשתה כדרך שמכבדין שאר ימים טובים, צריך לכבדו ביום שלפניו. ואעפ"י כן, אם מתענה שפיר דמי שהוא מורה כי נפל עליו פחד יום הכפורים, שהוא יום דין והוא חרד מפחד ד' ומדהר גאונו'. ואפשר שזוהי ככונת הטור שם בהביאו את המדרש: 'מעשה בשוטר העיר שאמר לעבדו קנה לי דגים ולא מצא אלא דג אחד, ונתן בו זהוב. והיה שם יהודי חייט והוסיף עליו... השיב לו והיאך לא אקננו אפילו בי' כדי לאוכלו ביום כזה, שצונו הקב"ה לאכול ולשתות ושאנו בטוחים שהקב"ה יכפר לנו עונותינו'. הרי שאנו אוכלים ביום זה מפני 'כבוד יום זה', כלשון הב"י שם, שבכך אנו מגלים שאנו בטוחים ומאמינים שהקב"ה מכפר ביוה"כ על עונותינו.

ישנה נפק"מ להלכה בגדר זה, לגבי מי שאינו יכול ורשאי להתענות ביוה"כ, אם מחוייב לאכול בתשיעי שכן אינו צריך להכין עצמו לצום, אך מאידך סעודת יו"ט אינו עושה ביום זה וחיוב להקדימה, וכן נדרש הוא להראות שהוא בטוח שהקב"ה יכפר עלינו, וגם בשבילו הוי יו"ט.

ובמקראי קודש ימים נוראים סי' לו הערה 1 נקט דלטעם שדין אכילה זו נועדה לאפשר לו להתענות, אם יודע שיוכל להתענות ללא אכילה ביום זה, אין עליו מצוות אכילה בעיה"כ. כן יש להסתפק בזה, אם ישנה מעלה באכילת דברים שאינם מחזקים את הגוף. שאם המצווה בהכנת האדם לתענית, ישנה מעלה באכילת מאכלים המחזקים בלבד. וכן מפאת סעודת יו"ט, לא נדרשים לאכול מעבר למילי דסעודה ושתיית ממתקים המוסיפים לכבוד היום. אך אם ברצוננו לבטא את גודל בטחוננו בכפרת הקב"ה, יש מקום לאכול אף שאר מוצרים ומתיקה, שאינם מוסיפים חיזוק לגוף, ואין בהם מכבוד היום. טעם נוסף ישנו למצווה זו, בעין איה ברכות עמ' 42 באר כי הציוי לעשות תשובה דווקא מתוך אכילתו ושתייתו, ובכך תשובתו אינה בפרישות בלבד, אלא אף חייו משתלמים. מו"ר הגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א באר נפק"מ נוספת במצווה זו, עפ"י דברי רש"י הנ"ל, כי דרשה תורה כי ידאג אדם שיוכל להתענות ביה"כ, ואזי הגם שמותר לאדם להכנס לניתוח כמה ימים לפני יוה"כ, אף שבכך מכניס עצמו למצב פיקו"ג ויותר לו עינויי היום, מ"מ בערב יוה"כ אמרה תורה שאסור להכנס למצב זה, שכן צריך ביום זה לדאוג שיוכל להתענות למחרת.

חיוב נשים באכילה בערב יום הכיפור: בתשו' רעק"א מהדו"ק בסי' טז הסתפק אם נשים בריאות חייבות לאכול בערב יוה"כ. שכן אם זו מצווה בפנ"ע, הן פטורות כמו מכל מ"ע שהזמן גרמא. ואם החיוב באכילה זו הינו מכח חיוב התענית שלמחרת, אזי כל שמחוייב בתענית בעשירי מחוייב לקיים וענייתם ולאכול בתשיעי.

המנחת חינוך במצווה שיג ס"ק טו תמה שכן אם הוי מצווה מדינא, אזי כשם שצריך פסוק מפורש בכדי לרכות נשים לתוספת יוה"כ, ובלאו הכי הינן פטורות. א"כ בהעדר כל ריבוי לחייב נשים במצוות אכילה בערב יוה"כ, יש לפוטמן. אולם אם ציוי זה אסמכתא הוא בעלמא ומדרבנן, יש לחייבן בו, שהרי לא נמצא כל מקור לפוטמן. בניגוד לדעת רעק"א, שאף אם חיובן מדרבנן, תלה זאת בחקירתו, וצ"ב במאי פליגי.

אפשר שנחלקו בגדר מצוות האכילה כדלעיל, שלמנחת חינוך, מצוות האכילה נועדה כדברי רש"י והטור להכין עצמן לתענית, או כטעם הראשון בדברי רבנו יונה להראות שבטוחים בכפרת הקב"ה, וממילא אין מקום לחלק בחיובן של הנשים ולפוטמן. וכ"כ בהמשך דבריו דאין חיוב לאכול דווקא פת כבשבת ויו"ט. אולם לדעת רעק"א, חיוב באכילה ביום זה נובע מדין סעודת יו"ט, כטעם השני ברבנו יונה בסק"ט, וא"כ הסתפק אם מחוייבות בדין סעודת יו"ט, כספקו בכל יו"ט בשו"ת בסי' א, אם נשים מחוייבות בסעודת יו"ט.

בשיעור חיוב האכילה: יש לעיין בגדר חיוב אכילה בערב יוה"כ, האם מחוייב באכילת שיעור מסויים. שכן אפשר שחייב לאכול כזית או כביצה כדי שלא יהא בתענית, או ככותבת כדיני יוה"כ, או שצריך לאכול כזית או כביצה כדיני יו"ט, או להרבות באכילה לחזקו ולהרבות בעינויו. רש"י ב"ה בדף ט. בד"ה 'כל' כתב: 'וכיון דאכילתו עינוי חשיבה, כל דמפיש באכילה ושתייה – טפי עדיף'. וכן פשטא דסוגיא בברכות בדף ח: שר' חייא בר רב מדפתי הגיב על דברי רב ביבי בר אביי שיש להשלים בערב יוה"כ פרשיותיו, שיש לאכול בערב יוה"כ. הרי הבין שבשל ריבוי האכילה ביום זה והתעסקות בו, לא ישתיר זמן די הצורך להשלים פרשיותיו. וכן כתב בהגהות מיימוניות הנ"ל שיש להרבות בסעודה, ונפסק כן בשו"ע בסעי' א. ויובן בשופי להבנה כי אוכלין בכדי לגלות שאנו בטוחין בכפרת הקב"ה ביוה"כ, ולכן מרבין כל היום באכילה לבטא את גודל אמונתנו ובטחוננו. אולם אם מצוות האכילה הינה מפאת יו"ט, או הכנה לקראת התענית, לא היה מקום להרבות מעבר לשאר יו"ט, וצרכיו של האדם.

התשובה בערב יום הכיפור

מלקות בערב יוה"כ – מדין כפרה, או לעורר לתשובה: הרא"ש ביומא פ"ח ס"י כה כתב שנהגו אחר תפילת המנחה להלקות בבית הכנסת, וכן פסק הטור בס"י תרו. ויש לבאר בגדר מנהג זה של המלקות בערב יוה"כ, אם בכך מתכפר על נפשו, או שנועד לעוררו לתשובה. בסידור רש"י בס"י ריא איתא: 'וערב יום הכפורים אדם הלוקה בה אומר וידוי וכו', והמכה קורא והוא רחום וכו'. ויש במקרא הזה שלש עשרה תיבות, ואומרן שלשה פעמים, ומונה ההכאות כמניין התיבות שהן ארבעים חסר אחת, וכ"כ במחזור ויטרי ס"י שדמ. וכן מבואר בראבי"ה ה"ב ס"י תקכח: 'ונהגו ללקות ולהתחרט על הפשעים', וכ"כ הרוקח בס"י ריד. והמאירי בחיבור התשובה כתב בטעם הדין, הוא לעוררו לתשובה. וכן הוא להדיא בטור ובשו"ע שם סעי' א: 'לוקין מלקות מ' בב"ה אחר תפלת המנחה, שמתוך כך יתן אל לבו לשוב מעבירות שבידו'. ולפי"ז אתי שפיר שהצריך הרמ"א שיהפוך פניו לצד צפון בעת ההלקאה, ובאר הט"ז שם סק"ד שבכך מורה ש'מכניע עצמו לאותו צד להודיע שמשם בא לו החטא'.

אולם הכלבו בס"י סה אמנם כתב כי מלקות אלו מעוררות לתשובה, אך הוסיף כי יש בהם גם כפרה: 'ונהגו לקחת מלקות אחר הטבילה, להכניע לבבם הערל ולהכנינו לעבוד השם הנכבד והנורא באימה ובריאה. ואומר הר"ם שיכול אדם ללקות ולטבול בערב יום הכפורים מתי שירצה רק שיהיה קודם לילה. ומצינו רמז למלקות שהוא מ' חסר אחת מן התורה שנאמר ונקלה אחיך לעיניך... שאחרי שנקלה שקבל דינו יהיה בעיניך כאחיך שלא תבזהו ולא תזכור לו החטא, ונפטר מכרת... שכל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן. ונהגו לעשות רצועות

דמלקות של עור של עגל תפורות בעור חמור. ולמה, לפי שכתוב ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו, יבאו הללו שמכירין ויסרו את זה שלא הכיר. הרי שיש במלקות אלו כפרה, ולפיכך יש להלקות רק מבעוד יום, ומידה כנגד מידה ילקה בעור עגל שלא ידע ולא הכיר קונהו, וכ"כ הרמ"א שם.

הב"י תמה על הטור, שלא כתב שהטעם מפני שמלקות מכפרת עון: 'ואף על פי שאין לנו דיינים סמוכים כדי ללקות לפניהם, וגם אין באים עדים שהתרו בו כדי לחייבו מלקות, מכל מקום כפרה במקצת הוא'. והב"ח יישב שאין במלקות אלו כפרה בפנ"ע, אלא שמתוך שנותן ליבו לשוב מעוונותיו, מתכפר לו עוונו, וכן משמע ברמ"א שם שדי ברצועה כל דהוא שהוא 'רק זכרון למלקות'. הרי שהבינו שאין המלקות עצמן מכפרות.

הבית מרדכי ח"ב סי' לו הביא ראייה למנהג זה מהגמ' בחולין ב"דף קי: שכפתו להלקות בערב יוה"כ אחד שלא כיבד הוריו, והקשו בגמ' שם שאין להלקות על מ"ע שמתן שכרה בצידה. ועוד שהוא ערב יו"ט ואין דנים בעת זו, וכן לא היו דיינים סמוכים. על כורחך, שביקשו להלקותו מדין כפרתו, ולא מדין עונש.

הגר"א שם בסע"ו כתב כי נהגו ללקות 'דמלקות במקום מיתה עומדת', הרי שהבין כי יש בכך כפרה. לדבריו, אתי שפיר שנהגו להלקות אחר המנחה. כיון שיש חטאים שלא מועילה הכפרה, אלא הייסורים או מיתה, לכך נהגו להלקות אחר שהתוודו ועשו תשובה. שכן בכך, שב בתשובה ומזדכך אף מעוונות שרק המיתה מכפרת עליהם.

המג"א שם סק"ט כתב: 'האר"י לא היה מקפיד על המלקות, רק היו מלקין אותו ד' מלקיות נגד ד' אותיות השם. ואח"כ טבל לקיים באנו באש ובמים'. נראה שרצה לבטא בכך את המסירות לקיים דברי ד' ולדבקות בו ית"ש, ולא בהכרח כתשובה על חטאים, וזוהי תשובה עליונה.

מצוות הוידי בערב יום כיפור – זהו זמנה, או מתקנה: איתא בגמ' ביומא ב"דף פז: ::
 'תנו רבנן מצות וידי ערב יום הכפורים עם חשכה. אבל אמרו חכמים יתודה קודם שיאכל וישתה, שמא תטרף דעתו בסעודה. ואעפ"י שהתודה קודם שאכל ושתה – מתודה לאחר שיאכל וישתה, שמא אירע דבר קלקלה בסעודה'. יש לחקור בגדר תקנת חכמים זו, אם תיקנו כן למרות שאין הוא זמן הוידי, בשל החשש שתטרף דעתו. או משום חשש זה, תיקנו להקדים הוידי משום שהוא זמן וידי. נפק"מ אם צריך כל דיני וידי; מעומד, פירוט החטא, היכן הש"ץ מזכירו אם באמצע תפילתו כביוה"כ, או בסוף תפילתו.

רש"י שם בד"ה 'עם חשיכה' באר כי מצות הוידי עם חשיכה, רק 'משקיבל עליו יום הכפורים'. הרי קודם לכן אינו זמן הוידי כלל. וקצ"ע, מדוע היה צריך לבאר, מדוע מתוודה בשנית אחר כניסת היום, מאחר ולא התוודה עד כה בזמן הראוי לוידי. והרמב"ן שם כתב שמטרת מצווה זו, שיכנס ליום בתשובה: 'מצות וידי של ערב יוה"כ, שצריך להתוודות כדי שיכנס ליום בתשובה

הוא עם חשיכה סמוך ליום עצמו, שלא יהא שהות לחטוא בין הוידוי והיום'. ורק משום החשש שמא תטרף דעתו בסעודה וימנע מהוידוי, הקדימו וידוי זה לקודם הסעודה, וכיון שחששו לקלוקל בסעודה – חייבוהו בוידוי בשנית, לפני חשיכה קודם כניסת היום, כדי שיכנס ליום בתשובה. אך גם לדברי רמב"ן אלו, ערב יוה"כ אינו זמן וידוי לכשעצמו.

אולם ברמב"ם מבואר כי זהו זמן וידוי, שכן כתב בהלכות תשובה פ"ב ה"ז: 'ומצות וידוי יום הכפורים שיתחיל מערב היום קודם שיאכל שמא יחנק בסעודה קודם שיתודה, ואע"פ שהתודה קודם שיאכל חוזר ומתודה בלילי יום הכפורים ערבית וחוזר ומתודה בשחרית ובמוסף ובמנחה ובנעילה'. הרי ש'מצות וידוי יום הכפורים', הינה ש'יתחיל מערב היום', ולפי"ז זמן וידוי הינו מבעוד יום, ולא רק מבערב. וכשם שמצוות העינוי של יוה"כ מתחילה עוד בתשיעי, כן מצוות הוידוי היום מתחילה מבעוד יום.

הב"י בס"י תרו כתב כי אין נוהגין כדברי רמב"ן אלו, אך המג"א שם סק"ז כתב בשם השל"ה להחמיר בכך, והמשנ"ב שם סק"א כתב כי זהו מקור 'תפילה זכה'. והצורך לעמוד בתפילה זו, יהא תלוי בחקירתינו, אם הוא זמן וידוי, או שנועד עת זו להכנס ליום בתשובה.

מצוות הפיוס בערב יום הכיפורים: הגמ' ביומא בדרף פז. הביאה שני מעשים של פיוס בערב יוה"כ: 'רב הוה ליה מילתא בהדי ההוא טבחא – לא אתא לקמיה. במעלי יומא דכפורי אמר איהו, איזיל אנא לפיוסי ליה'. ומעשה נוסף: 'רב הוה פסיק סידרא קמיה דרבי... איקפיד רבי חנינא, אזל רב לגביה תליסר מעלי יומי דכפורי, ולא איפייס'. הרא"ש שם פ"ח ס"ו כד למד ממעשים אלו, חיוב: 'לפייס כל אדם שנוטר לו איבה, בערב יום הכפורים, כדי שיהא לב כל ישראל שלם עם חברו. כדאיתא בפירקא דרבי אליעזר ראה סמאל שלא מצא חטא בישראל ביום הכפורים, ואמר רבון העולם, יש לך עם אחד כמלאכי השרת... מה מלאכי השרת שימת שלום ביניהם אף ישראל ביום הכפורים כן. מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא אף ישראל כן ביום הכפורים'. וכן פסק הטור בס"י תרו: 'ויתן כל אדם אל לבו בערב יום הכפורים, לפייס לכל מי שפשע כנגדו'.

וכן כתב המרדכי שם בס"י תשכג: 'מנהג לבקש מחילה עיו"כ, כדאמרי' במדרש שובה ישראל... לפיכך צריכין כל ישראל להחזיר בתשובה ולעשות שלום בין איש לרעהו, ולמחול זה לזה בעיו"כ. כדי שתתקבל תשובתן ותפלתן לפני הקב"ה בשלום ובחיבה'.

וצ"ע, שכן למדנו את חובת הפיוס מהמשנה בב"ק פ"ח מ"ז: 'אע"פ שהוא נותן לו, אין נמחל לו עד שיבקש ממנו. שנאמר ועתה השב'. ואינו מותנה לערב יוה"כ, בדווקא. וכן מבואר בב"ח בס"י תרו: 'שאעפ"י שראוי לכל אדם לפייס תיכף למי שפשע כנגדו, מכל מקום יכול הוא להניח הענין ליום אחר', וכן הביא המשנ"ב שם סק"א משמיה דהמטא אפרים, שגם בשאר ימות השנה מחוייב לפייס למי שפשע כנגדו: 'מ"מ אם אין לו פנאי, הוא ממתין לפייסו על יום אחר. אבל

בעיוה"כ, מחוייב לתקן הכל'. ומדוע הניחו האמוראים את מצוותן והמתנינו לערב יוה"כ. וכי היכן מצאנו שרשאי אדם לדחות מצווה המוטלת עליו.

נראה כי ישנם שתי חובות פיוס. ישנו חיוב לפייס חבריו בשל העוול שגרם לו, להסיר את האיבה שרחש כלפיו בשל מעשיו, וחובה זו מוטלת עליו כל השנה תיכף ומיד לזמן הפגיעה, וזריזין מקדימין. וישנה חובה נוספת בערב יוה"כ 'לפייס כל אדם שנוטר לו איבה, בערב יום הכפורים', כלשון הרא"ש, 'כדי שיהא לב כל ישראל שלם עם חבריו'. והמשנ"ב שם הטעים חובה זאת: 'אבל בעיוה"כ, מחוייב לתקן הכל כדי שיטהר מכל עונותיו, כדכתיב, כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם'. ולכשתדייק, חיוב פיוס מיוחד זה נאמר דווקא כלפי הנוטר איבה ושיש בליבו עליו טינה, ולא כלפי כל שפגע בו בעבר. וכן, המשנ"ב הביא את הפסוק 'כי ביום הזה', המורה על חטאיו כלפי שמיא, ולא את הפסוק 'ועתה השב' המובא בב"ק שם, המורה על התשובה שבין אדם לחבירו. ללמדך, כי חיוב מחודש למדו מהמעשיות דלעיל, שמחוייב להכנס ליוה"כ ללא רבב, ועל כן, הגם שהשתדל לרצות את חבריו מיד ובסמוך למעשה הפגיעה, יש לו להסיר את רושם הכאב והטינה שנתרה בלב חבריו. וכן מבואר בפחד יצחק מאמר ב.

ובכך יש לבאר את מדרש פרקי דר' אליעזר שהביאו הרא"ש והטור המובאים לעיל: 'ראה סמאל שלא מצא חטא בישראל ביום הכפורים, ואמר רבון העולם, יש לך עם אחד כמלאכי השרת... מה מלאכי השרת שימת שלום ביניהם אף ישראל ביום הכפורים כן. מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא אף ישראל כן ביום הכפורים'. ואמנם כל השנה מחוייב להסיר קפידת חבריו ממנו, אך בערב יוה"כ מחוייבים להגיע למצב זה, כמלאכי השרת, גם אם אין פנאי. ואתי שפיר שהשתדל רב להראות עצמו לפני הפוגע בו, בכדי שיזדכך הפוגע בו, ויהיו ישראל דומין למלאכי השרת.

דין הטבילה בערב יום הכיפורים: טעמים שונים נאמרו בטעם הטבילה בערב יוה"כ. המאירי בברכות בדף כב. כתב: 'טבילה זו קדושה גדולה היא, וכל המחמיר בה תבא עליו ברכה. ומפני זה נהגו לטבול ערב ר"ה ויום הכפורים שהם ימי סליחה ותפלה יתרה, ולא עוד אלא שכמה פעמים אדם ניצל מעבירה בסיבתה'. הרי שיש בטבילה זו משום קדושה, וגם אפשר שתמנע את החטא, ועל כן טובלין בערב יוה"כ.

הכלבו בס' סד כתב כי טבילה זו מטעם הטהרה היא, וכיון שאין בה כדי להכשיר את האדם, לכן אין לברך עליה. אולם הרא"ש ביומא פ"ח ס"י כד הביא את דעת הרס"ג שבעלייתו מלטבול מברך על הטבילה, ודחאו הרא"ש, משום: 'שלא מצינו בהש"ס רמז לטבילה זו, ואין לה יסוד נביאים ולא מנהג נביאים'. וסבר שאין דין טבילה האידנא משום דא"ר יצחק חייב אדם לטהר עצמו ברגל, לטהר עצמו מכל טומאות. שכן האידנא אין לנו טהרות, ואין חובה לטבילה זו, ולכן אין

לברך עליה: 'אלא שנהגו העולם לטהר עצמן מקרי לתפלת יום הכפורים. וסמכו אמדרש תנחומא בפרשת ואתחנן ביום הכפורים שהם נקיים כמלאכי השרת'. הרי משום הרצון להדמות למלאכים נהגו בטבילה זו. וכ"כ הגה' אשרי בברכות פ"ג ס" כא, הראבי"ה ח"ב בס" תקכה, רבינו ירוחם נתיב ז ח"א, והאבודרהם בסדר תפילת יוה"כ.

אולם בשבולי הלקט סדר יום הכיפורים ס" שי כתב: 'צריכין לטהר עצמן ולחוף ולטבול בערב יום הכפורים בשבע או בח' שעות וחופפין וטובלין כדרך כל חייבי טבילות, ומברכין ברכת הטבילה כדרך כל בעלי תשובה, או כדרך כל בעלי קריין'. הרי שחייב החוזר בתשובה לטבול, דהוי דרך טהרה מהחטא. וכ"כ המהרי"ל בהלכות ערב יוה"כ. וכן הצריך האורחות צדיקים שער התשובה מהשב לטבול ולהטהר: 'ומיד כשישוב צריך טבילה'. והחשיב השל"ה הק' ביומא בנר מצוה אות יד את הטבילה זו שבערב יוה"כ: 'מצות הטבילה בערב יום כפורים היא מצוה גדולה, והיא יתר בקודש משאר קדושות הטבילות שבכל ימות השנה, מי שנוהג בהם. ויהיה כוונתו, שעושה הטבילה בשביל תשובה ובשביל טהרה'.

ובדרכי משה בס" תרו סע" ג כתב כי טבילה זו אינה משום קרי, אלא 'משום דהוי כגר התגיר דצריך טבילה'. ואתי שפיר עפ"י שכתב הרמב"ם בהלכות תשובה פ"ב ה"ד שהשב מתחנן, ומשנה שמו: 'כלומר אני אחר, ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים'. וכקטן שנולד הוא. נפק"מ יש לכל זאת, בדין הטבילה, וכמה פעמים עליו לטבול. שכן הדר"מ הג"ל כתב לדידו, כי יש לטבול רק פעם אחת, שכן טבילתו משום קרי. והביא משמיה דהמהרי"ל וייל כי הטובלין ג' פעמים ואומרים וידוי במים הוא שטות. והוסיף בשם המהרי"ל, שלא מהני הטלת ט' קבין מים על ראשו, שכן טבילה זו הינה כטבילת הגר ובעי טבילה ממש. ועוד נפק"מ, אם יודע אדם שטהור הוא, שמחוייב הוא בטבילה לשם התשובה, וכגר.

דיני היום

תשובת יום הכפור – כתשובה, או ככפרה, או טהרה: למרות שאדם שב בתשובה מכבר, מחוייב לשוב בתשובה ולהתוודות ביוה"כ, כמבואר ברכנו יונה בשערי תשובה שער ד אות יז: 'כי מה שנאמר לפני ד' תטהרו, מצות עשה על התשובה, שנחפש דרכינו ונחקורה ונשובה אל ה' ביום הכפורים. ואף על פי שנתחייבנו על זה בכל עת – החיוב נוסף ביום הכפורים, והטהרה אשר בידינו היא התשובה ותיקון המעשים'. וכן כתבו הרי"ץ גיאת הלכות יוה"כ והאבודרהם סדר תפלת יוה"כ שישנו חיוב מיוחד ביום זה לסליחה ולבקשת רחמים: 'אבל סליחות ורחמים חובת היום הן'.

מקור מחודש למצוות הוידוי ביוה"כ נמצא ביראים בסי' רסג ובדפוס ישן - קכא ולמד מצווה זו מוידוי הכה"ג ביוה"כ: 'ומן התורה בכפרת דברים הכתוב מדבר... תולדה למצות עשה. צו חכמים שכל ישראל יתודו בין איש בין אשה ביום הכפורים'. וכן הבה"ג בהלכות יוה"כ למד מהנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם, כי ישנה מצוות וידוי מיוחדת ביוה"כ.

וצ"ב בהאי דינא, שכן מאחר ששב בתשובה ונתכפר לו טרם כניסת היום, מדוע מחוייב לשוב בתשובה ביום זה. ואם לא הועילה לו תשובתו שבעבר, מדוע שתועיל תשובה ביום הכיפור.

הרמב"ם בהלכות תשובה פ"ב ה"ז פסק: 'יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביום הכפורים'. לא פרט הרמב"ם כי זהו זמן של התנקות מכל רבב חטא, אלא 'קץ מחילה וסליחה'. וצ"ב ביסוד תשובה זו שביוה"כ, אם נועדה לערוך תשובה ותיקן דרכיו, או שמועילה ככפרה על חטאנו, או שמא חיובוהו לשוב ביום זה כדי להעמיק בשב את הטהרה ולהשגת קירבת השם מחודשת ועליונה יותר, ולא כנקיון העוון.

הריטב"א בר"ה בדף טז: כתב כי בטעם שהבינונים תלויים עד יוה"כ: 'שהרי יום הכפורים מצוה מן התורה להתודות ולשוב בתשובה כדכתיב מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, והנה אם עשו מצות עשה זו זכו ונשתכרו, ואם לא עשו כן הרי עברו והרשיעו ונתחייבו'. ונמצא כי נידונים עפ"י תשובתם ביוה"כ, אם עשו תשובה הרי הינם כצדיקים גמורים, ואם לא, הרי הינם מרשיעים שלא קיימו את מצוות היום, ונחשבים כרשעים גמורים. הרי שבתשובה זו מתקן הוא דרכיו, ומזדכך מעוונותיו. ובמאירי בר"ה בדף טז: מפורש כי זהו זמן המסוגל לתשובה: 'אע"פ שבכל יום ויום ראוי לאדם לפשפש במעשיו לשוב מדרכו הרעה כמו שאמרו ז"ל שוב יום אחד לפני מיתתך, מ"מ בזה"ז, ר"ל ר"ה ראוי לו להתעורר ביותר. אמרו ז"ל דרך משל ג' ספרים נפתחים בר"ה... ויתעורר לפשפש במעשיו ולחזור ממה שהוא בידו מן העבירות והמתרשל בזמן הזה מן התשובה, אין לו חלק ביי"א אלהי ישראל. שכל השנה אין ההתעוררות מצוי כל כך ואף מדת הדין מתיאשת ממנו, וממתנת לו עד זמן זה והוא אצלי'. אך אין כאן מעלה מיוחדת בתשובה זו, מלבד הקירבה להקב"ה ביום זה, המקילה על קבלת תשובתו.

במועדים וזמנים ח"א סי' נז דייק ברמב"ם שבוידוי שבכל הקרבנות אומר המכפר 'חטאתי, עויתי ופשעתי', ואילו בוידוי יוה"כ כתב הרמב"ם בהלכות עבודת יום הכיפורים פ"ב ה"ו: 'אנא השם חטאתי עויתי ופשעתי לפניך, אנא השם כפר נא לחטאים ולעוונות ולפשעים שחטאתי ופשעתי ופשעתי וכו'. שנאמר, כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו'. הרי שבעוד כל השנה ישנה חובה להמנע מעוון, ובוידוי הוא מתחרט ומקבל לבל יחטא עוד, והנמנע מכך לא ביטל עשה. אך ביוה"כ הוא מחוייב גם להתפלל ולבקש סליחה, מדיני היום. וכל שלא התוודהו ושב – מבטל עשה. נראה, כי יסוד התשובה ביוה"כ הינה כלשון הפסוק: 'וטהרתם לפני ה'', והיא תשובה מעולה וטהורה לפני ה'. ולמרות שהאדם חזר בתשובה במהלך

השנה, צריך לשוב בשנית ביום זה, ובתשובה זו יש נופך עמוק יותר של טהרה והתקדמות במדרגה האישית. זוהי תשובה שנועדה לטהר את לבב האדם ולעמוד טהור ביום זה מול ד' ולהתקשר לרצונו, ולא לזכך עצמו מכל רבב חטא בלבד. ולהכי נזקקו ללימוד נוסף לתשובה זו.

אמירת 'ברוך שם כבוד מלכותו' בקול רם: הגמ' בפסחים בדף נו. הביאה דרשת ר"ל, כי יעקב אבינו אמר בשעה שפגש את יוסף בנו 'ברוך שם כבוד מלכותו', אחרי שיוסף אמר 'שמע ישראל'. ושאלה הגמ', כיצד לנהוג באמירתו: 'אמרי רבנן היכי נעביד. נאמרוהו, לא אמרו משה רבינו. לא נאמרוהו, אמרו יעקב. התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי'.

השו"ע בסי' תרי"ט סעי' ב פסק: 'בליל יוה"כ ומחרתו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, בקול רם'. ובטעם הדין באר הטור עפ"י המדרש רבה בפרשת ואתחנן: 'כשעלה משה לרקיע שמע מלאכי השרת שהיו מקלסין להקב"ה ברוך שם כבוד... והורידו לישראל. למה הדבר דומה לאדם שגנב הורמין (חפץ נאה) מתוך פלטרין של מלך, ונתנו לאשתו. ואמר לה, אל תתקשטי בו אלא בצנעה בתוך ביתך. לכן כל השנה אומרים אותו בלחש, ובי"ה אומרים אותו בפרהסיא לפי שאנו כמלאכים'. וכ"כ הגהות מיימוניות בהלכות קריאת שמע פ"א ה"ד: 'ומה שנהגו ביום הכפורים לומר בקול רם, איתא בפרקי ר' אליעזר ביום הכפורים שהם נקיים כמלאכים, אומרים אותו בפרהסיא'. וכן באר התשב"ץ ח"ב סי' רלו כי יעקב אבינו שמע את 'ברוך שם כבוד' מהמלאכים: 'לפי שהוא קלוס שהיו מקלסין מלאכי השרת להקב"ה, ושמע זה יעקב אבינו בעלותו במראה הנבואה בסולם... על כן אנו אומרי' אותו בלחש כדי שלא יתקנאו בנו מלאכי השרת, אבל ביוה"כ הרי אנו כמלאכי השרת, על כן אומרים אותו בקול רם בהרבה מקומו' באותו יום'.

ומו"ר במשנת יעקב בהלכות ק"ש פ"א ה"ד אות ג נשאר בצ"ע, שנקטו ופסקו את הטעם שבמדרש, בניגוד לדברי הגמ' בפסחים שעולה ממנה כי אין לומר בקום רם כלל. ולא היה ניחא ליה, מתירוצו של המג"א שם סק"ח שבאר שדברי הגמ' בפסחים דלא אמרה משה: 'כלומר, שלא כתב בתורה להצניע' מפני המלאכים', ואף לדברי הגמ' בפסחים, ביום שדומין אנו למלאכים שפיר ניתן לאומר.

האליה זוטא בסי' תרי"ט סק"ח כתב משמיה דהמטה משה בטעם שינוי זה ביוה"כ, נימוק חדש: 'הא דמשה לא אמרה, משום דלא היו כולם בלב שלם, ועדות שנמצא אחד מהם פסול, בטלה. ולכך תקנו בלחש, דאז מי שאין לבו שלם לא יאמרו כלל. אבל ביו"כ, עם ה' אלה, וכולם מייחדים בלב שלם'.

בהררי קדם בסי' נה באר כי כשאומרים 'ברוך שם' בקול, הוי כדבר שבקדושה, כפי שהמלאכים אומרים זאת. ודווקא דומיא דמלאכים אסור לנהוג ולומר בקול, מלבד יוה"כ שאנו דומין להם והותר לנהוג כמותם, ברם לאומרו בשקט, אינו דומה למלאכים, ועל כן אומרים אותו בשקט בשאר השנה.

אמירת סדר העבודה – מדיני קרבן היום, או ככפרה: הגמ' ביומא בדף לו: אומרת: 'ההוא דנחית קמיה רבה', ופרש"י: 'דנחית שליח צבור שמסדר בתפלתו של יוה"כ סדר עבודותיו של כהן גדול, על שם נשלמה פרים שפתינו'. יש לחקור בחיוב אמירת סדר העבודה ביוה"כ, האם הוא מצד היותו קורבן היום, וככל הזכרת קרבנות היום שבכל יום ומועד. או דילמא אמרינן כן, משום היותה עבודת כפרה על ישראל, ולהכי מזכירין אותו בכדי לטהר ולכפר עלינו כעבודת כפרה זו.

אפשר שבהכי פליגי אימתי יש לומר סדר עבודה זו, בסידור הרס"ג וברי"ץ גיאת הביאו מנהג לומר את סדר העבודה בכל תפילות היום, הרי דסברי כי ישנה מעלה בהזכרת סדר זה, והוי כעבודת כפרה ביום זה. אולם חלקו על כך בסידורים אלו, וכתבו, כי יש לאומרם רק במוסף 'כדרך שאין אומרים סדר קרבנות היום, לא בשבתות ולא בימים טובים... אלא במוסף', הרי שמדין הזכרת קרבן היום נאמר.

מקור המנהג שהקהל משורר בעת אמירת 'והכהנים': במקראי קודש ימים נוראים בסי' מח הערה 1 הטעים את מנהגנו לשורר בעת שהש"ץ אומר בסדר העבודה 'והכהנים והעם'. עפ"י הגמ' בקידושין בדף עא. כי משרבו פריצים מסרו את השם בן שתים עשרה אותיות רק לצנועים, ואלו הבליעו אותו בנעימת אחיהם הכהנים. וכן מבואר בירושלמי ביומא פ"ג ה"ז: 'אמר רבי טרפון, עומד הייתי בין אחי הכהנים בשורה, והטיתי אזני כלפי כהן גדול, ושמעתי מבליעו בנעימת הכהנים. בראשונה היה נמסר לכל אדם, משרבו הפרוצים לא היה נמסר אלא לכשירים'. וכזכר להבלעה זו, נוהג הקהל לשורר בעת שאומר הש"ץ שיצא שם מפורש מפי כהן גדול.

קריאת התורה במנחה

קריאת התורה במנחה – מדין היום, או מדיני התענית: יש לחקור בגדר קריאת התורה במנחה, אם מדין קדושת היום נקראת, או קוראים בתורה ככל תענית ציבור. ונפק"מ לכך, אם מי שאינו מתענה יכול לעלות לתורה בקריאה זו, שכן אם מדיני היום נקראת, אזי ניתן להעלות גם את שלא מתענה כפי שבשחרית הותר לו לעלות לתורה. ברם אם התענית גרמא לקריאה זו, אין להעלות מי שאינו מתענה, כמבואר בשו"ע בסי' תקסו סעי' ו' על פי המהרי"ק שאין להעלות לתורה מי שלא התענה בתענית בה"ב.

רעק"א בשו"ת בסי' כד הניח שאלה זו בצ"ע, וכתב כי הקריאה בשחרית הינה מפאת קדושת היום, ושפיר ניתן להעלות אף מי שאינו צם, אך במנחה הסתפק שמא הקריאה מחמת התענית באה, ואין להעלות מי שאינו שרוי בתענית. החת"ס בסי' קנז חלק על כך וסבר כי החולה שאינו מתענה

יכול לעלות לתורה. שכן בניגוד לרעק"א שתלה את חיוב קריאת התורה למי שמתענה בפועל, ורק הוא עולה לתורה, ולא כל מי שחיוב התענית קאי עליו. ואזי, חולה מסוכן שאכל משום אונסו, לא יעלה, הגם שמחוייב בתענית, שכן בפועל אינו צם. נקט החת"ס שדין השו"ע שאין להעלות מי שאינו מתענה, מיירי שרק מי שאינו מחוייב בתענית, אינו רשאי לעלות לתורה, כגון שלא קיבל על עצמו להתענות בה"ב, אך חולה מסוכן מחוייב בתענית ואסורה לו אכילה אלא כדי צורכו, ואף שאכל הינו בר התענית, רשאי לעלות לתורה. ולדבריו, אף עבריין שאכל הוי בגדר מחוייב בתענית ויעלה לתורה. שכן הקריאה הינה מדיני היום, שיום תענית הוא (וראה ט"ז בס"ת תקסו סק"ז שאם העלו את שאינו צם, הוי ברכה לבטלה, ואילו הב"ח והמג"א שם סק"ח סברי כי רשאי לעלות. הרי שנחלקו בהנ"ל, שלט"ז הקריאה באה מכח התענית, וכל שלא מתענה, הוי ברכה לבטלה. ואילו לחולקים הקריאה באה מהלכות היום, ולכן אין מניעה שהכל יעלו. ואפשר שנחלקו, אם מי שאינו בתורת הדבר רשאי להעלות לתורה, וכן נראה שהבין הבאר היטב סק"ז, ודימה מחלוקת זו לדין בן ארץ ישראל שהעלוהו ביו"ט שני של גליות, אם רשאי לברך). בעמק ברכה עמ' מח בענין קריאת התורה כתב שחקירה זו עומדת במחלוקת ראשונים במרדכי בשבת בס"י רפד: 'פסק רבינו יואל המפטיר במנחה ביוה"כ דמזכיר של שבת ואומר על התורה, דיום הוא שנתחייב בב' הפטרות... ה"נ צריך להזכיר שבת וי"ה. ורבינו שמשון בן ר"ב פי' דאין לומר אלא עד מגן דוד ותו לא... שאלמלא שבת אין נביא במנחה ביו"ט'. ובארו בהג' מרדכי שם: 'ביה"כ משום דמתפללים מנחה סמוך לחשיכה כמו בשאר תעניות'. הרי שנחלקו להדיא במחלוקת זו, אם הפטרה באה מדיני היום, ויש לו להזכיר את קדושת היום בברכתו, או שהפטרה נאמרת בשל התענית בו מצויין, ולכן אין להזכיר בברכתה את קדושת היום. וכן באר המרחשת בח"א סי' יד סק"א את המחלוקת בשו"ע בס"ת תרכ"ב סעי' ב בברכות הפטרה: 'ואם חל בשבת מזכיר בה של שבת, וחותרם בשל שבת', והגיה הרמ"א: 'ואין אומרים על התורה ועל העבודה, במנחה'. שהשו"ע סבר שמדיני היום נאמרת הפטרה, ואילו הרמ"א סבר שמדיני התענית נאמרת, ולכן לא יזכיר בה את קדושת היום. ברם הט"ז שם סק"ו כתב בטעם הרמ"א: 'לפי שכבר עבר עבודת היום', ונוסח הברכה לא נקבע ולא תלוי במחייב את קריאתה, אלא בשל כך שאין עבודה בשעת המנחה.

הפטרת יונה

בטעמים שמפטרין ביונה: הגמ' במגילה ב"ב לא. אומרת כי במנחה של יוה"כ מפטירין ביונה. וטעמים שונים נאמרו בהלכה זו.

רש"י בסידורו סי' ריד ובמחזור ויטרי סי' שנה נימק קריאה זו שמשום תשובת נינוה, שלמדים מהם דרך תשובה. וכן הוא במרדכי בסי' תשנז, ברוקח בהלכות יוה"כ סי' ריז, במנהיג בעמ' שנה, בראבי"ה סי' תקל, באור זרוע סי' רפא ובב"י בסי' תרכב.

הכלבו בסי' ע והאבודרהם בסדר תפילת יוה"כ הוסיפו טעם נוסף: 'ללמד לבני אדם שאין ביכולתו של אדם לברוח מאת השם אם עבר עבירות', וכ"כ הערוך השלחן בסי' תרכב סעי' ב. ובחכמת שלמה על הגליון בסי' תרכב נימק קריאה זו, משום שמשאלת המלחים 'בשלמי ההרעה הזאת לנו', למדים שיש וסובל אדם בשל מעשה זולתו. וכי יסורי ומיתת צדיקים מכפרת על הדור, כמיתת נדב ואביהוא.

הגר"א בפירושו על יונה באר כי ישנה זיקה עמוקה בין נבואה זו ותכליתה ליוה"כ, ובאר עפ"י הזוהר כי הנשמה יורדת לעולם לתקן עצמה ואת העולם כולו, ואם לא תיקן כראוי הרי חוזר הוא בגלגול. כאשר שאלות המלחים את יונה, הינם שאלות תכלית האדם, וכדין של מעלה, שמתבקש האדם לענות מה מלאכתך ומאין תבוא, מה ארצך – בעת הדין.

התענית ביום הכיפור

ועניתם את נפשתיכם – ציווי, או תכלית: נצטוונו בתורה בויקרא פכ"ג פכ"ט-לכ: 'כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה... שבת שבתון הוא לכם ועניתם את נפשתיכם', ומכך למדו חז"ל על עינוי היום ואיסוריו. יש לחקור בגדר מצוות 'ועניתם את נפשתיכם', האם בציווי זה אסרה תורה פעולות והנאות מסויימות וציוותה להמנע מחמשת דברים אלו בלבד, ואין תכליתם שיהא האדם שרוי בעינוי ביום זה. או שמא, תכלית היום שהאדם יהא מעונה ביום זה, ולשם כך נאסר בחמשת איסורים אלו, וציוותה התורה להיות שרוי בעינוי. ובלשון אחרת, האם יש כאן ציוי עשה – להתענות, או איסור – להמנע מחמשת עינויי היום.

הגמ' ביומא בדף עד: הביאה ברייתא: 'ת"ר, תענו את נפשתיכם, יכול ישב בחמה או בצנה כדי שיצטער, ת"ל וכל מלאכה לא תעשו. מה מלאכה, שב ואל תעשה, אף ענוי נפש, שב ואל תעשה. ואימא היכא דיתבי בשימשא וחיים ליה, לא נימא ליה קום תוב בטולא, יתיב בטולא וקריר ליה, לא נימא ליה קום תוב בשימשא. דומיא דמלאכה, מה מלאכה – לא חלקת בה, אף ענוי – לא תחלוק בו (ופרש"י שם בד"ה 'מה מלאכה': 'אף ענוי נמי שאיסורו בכל צדדיו קאמר. יצאו חמה וצנה שאם ישב הרי הוא בעינוי, ואם לא ישב אינו מצוה לישב'). ועדיין יש מקום לדון, אם ציוותה תורה להתענות דומיא דמלאכה, שבכל צדדיה נאסרה, או שמא לא נצטוונו על העינוי אלא על פעולות אלו.

הרמב"ן ביומא בדף פז: כתב: 'אע"פ שהתורה ערבית, מתודה שחריית וכל היום, שמא אירע לו דבר עבירה כל היום, דיוה"כ עם חשיכה הוא מכפר', הנה אם ישנה מעלה בעינוי של אדם, אז שפיר מובן כי בסיום היום, האדם שרוי בשיאו של העינוי, ואתי שפיר שמתכפר לו בהאי שעתא. אולם אם אין תכלית בעינוי הנפש, אלא רק איסורי הנאה נאמרו הכא, אין מעלה בסוף היום מעבר להיותו שעת הנעילה, ורק משום כך נקבע לזמן כפרה.

הגמ' בשבת בדף קיד: אמרה, כי אסור לקנוב ירק כשיוה"כ חל בשבת. ובאר רש"י שם בד"ה 'אלא' כי דווקא כשחל בשבת נאסר הדבר, אך: 'בשאר יום הכפורים שרי לעגמת נפש'. הרי שיש חיוב לענות נפשו ביום זה. אולם הרשב"א והמאירי שם בארו, כי משום עוגמת נפש שלאחר הצום, שאין לו אוכל מזומן מייד, התירו הכנה זו מבעוד יום: 'שלא יצטרך לערב לתקן את הכל, וירעב ותהיה נפשו עגומה'. ואין כל מעלה בהגברת עינוי הנפש, ביוה"כ. ובריב"א שם הביא את שני טעמים אלו.

השיבולי הלקט בסדר יום הכיפורים סי' שז כתב בטעם מצוות האכילה בערב יוה"כ, שה'אוכל יפה בערב יום הכיפורים, וביום הכיפורים מתענה, קשה לו עינויו יותר'. הרי שראה חיוב להיות שרוי בעינוי ביוה"כ.

אפשר שבהכי תליא המחלוקת בדין שיעור זמן שנדרש לתוספת היום. בחידושי החת"ס ברי"ה בדף ט. נקט שיש להקדים בקבלת היום שיעור זמן ניכר מבעוד יום: 'יתחיל לפרוש מאכילה ושתיה שעה מסויימת קודם הלילה, בכדי שיכנס ליום כשהוא מעונה. דכשאדם אוכל עד הלילה ממש נמצא נכנס להיום בכרס מלאה ונפש שביעה, אבל כשמפסיק שעה קודם, נכנס כשהוא מעונה, והשתא באותו זמן התוספת אינו מעונה עדיין בעצמו, אלא הוא פרישה המועיל שיתחיל העינוי בערב מיד עם כניסת היום'. ואם היה הציוי להמנע מאכילה בלבד, לא היה מעלה להכנס ליום מעונה. ואכן השו"ע סי' תרח סעי' א פסק: 'אוכלים ומפסיקים קודם בין השמשות שצריך להוסיף מחול על הקודש. ותוספת זה אין לו שיעור... צריך להוסיף מחול על הקודש מעט או הרבה'. ולא הצריך לפרוש מלאכול זמן ניכר מבעוד יום, שכן האיסור הינו להמנע מחמשת דברים בשעת איסורן, ולא להיות מעונה.

הבנין ציון בסי' לד הסתפק בדין חולה שצריך לאכול ולשתות ביוה"כ יותר מכשיעור, אם צריך לשער בכל אכילה ושתיה אם יש סכנה כשלא יאכל וישתה, או כיון שאינו יכול לקיים מצות תענו את נפשותיכם מערב עד ערב מפני הסכנה, אין קפידא אם יאכל וישתה באותו יום מעבר לאומדן הנצרך לו להנצל מהסכנה. נראה שהוא גוף הספק שלנו, שכן אם נאסרו האכילות ביום זה, אז יש לבחון את מידת נחיצותה של כל אכילה והיתרה, אך אם המצווה היא בעינוי – כיון שהשיב נפשו ואכל ביום זה, ביטל את יכולתו להיות מעונה, ושוב אינו מוגבל באכילותיו. וכתב שם שדברי התרומת הדשן בסי' קנו שמי ששכח ואכל בתענית ציבור צריך להשלים, מיירי באכל שלא כדיון, ולכן מחוייב בהשלמת התענית. אך הספק הוא האם ישנו איסור להמשיך

באכילתו, למי שהוצרך לאכול מטעם סכנה. והסיק כי אסור להמשיך באכילתו ללא היתר, וא"כ סבר כי איסורי אכילה נאמרו הכא. וכן יש להוכיח מהנאמר ביומא בדף פג. שמאכילין את מי שאחזו בולמוס רק עד שיאורו עיניו, הרי שאין להאכילו יותר מכך.

הצפנת פענח בהלכות שבתת עשור פ"ב ה"ח, מפענח צפונות פרק ו ס"ו כו כתב כי עיקר הציווי הוא על העיניו, ולכן כל שהוא מסוכן, ומחוייב לדחות את עשה של עיניו, שהינה עבורו כרוודף, אין לו עוד חיוב לאכול פחות משיעור. כיון שאין כאן איסורי אכילה, אלא חובת עיניו, ומדאזלה לה לעיניו, אין עליו מגבלה של אכילה.

נפק"מ יש לכך; א. השדי חמד כרך ט עמ' סה מערכת יוה"כ סי' א אות טו דן לגבי אכילת סגולות קודם יוה"כ, שכן בכך מיקל על העיניו. ב. אם נעשה בר מצווה באמצע יוה"כ, האם אינו מחוייב בהשלמת היום, מאחר ובכניסת היום לא היה מחוייב בתענית, אינו בתענית מערב עד ערב (ואמנם נאסרה עליו האכילה מכח הנאמר 'כי כל נפש אשר לא תענה', ולא מהנאמר 'ועינתם את נפשותיכם'). או שכל רגע משהגדיל מחוייב באיסורי אכילה. השאלות בשאלתא קסו סוף אות ו הביא ראב"ד בשטמ"ק בכתובות בדף נ. כי האיסור הוא מערב עד ערב בדווקא, וכי הרשב"א סבר שהוא איסור בכל רגע. ובצפנת פענח תנינא עמ' 54 ובפענח צפונות פרק ג ס"י י כתב כי לעומת שבת שכל רגע הוי מחייב מחודש ואם הביא ב' שערות באמצע היום מחוייב בגדרי ובשביתת השבת, ביוה"כ אינו מחוייב בכל רגע, אלא בנקודת הזמן הראשונה. ועל פיה יש לבחון את מידת מחייבותו.

איסור מנעל – נאסר שם המנעל, או נוחות כמנעל: יש לעיין בגדר איסור נעילת

מנעל ביוה"כ, האם נאסר כל שיש לו שם מנעל בלבד, או שאסרו את המנעל בשל נוחותו. הגמ' ביומא בדף עח: אמרה: 'עמד רבי יצחק בר נחמני על רגליו ואמר אני ראיתי את רבי יהושע בן לוי שיצא בסנדל של שעם ביום הכפורים... רב יהודה נפיק בדהיטני, אביי נפיק בדהוצי, רבא נפיק בדיקולי, רבה בר רב הונא כריך סודרא אכרעיה ונפיק... ועוד כל תענוג דלאו מנעל הוא, ביום הכפורים מי אסור. והא רבה בר רב הונא הוה כריך סודרא אכרעיה ונפיק'. הרי שחילקה הגמ' בין סוגי המנעלים אם משל עור הם, ולא בדקה את איכותם. וכן באר רש"י שם בד"ה 'מנעל': 'אבל דהיטני ודהוצא לאו מנעל ניהו', ואיסורי היום הינם רק באשר הוא מנעל ממש.

ברם בעל המאור בדף ב. מדפי הרי"ף אסר גם מנעל של שעם, שכן מסקינן כי כל מנעל במשמע, ואילו הרמב"ם בהלכות שבתת עשור פ"ג ה"ז כתב: 'ומותר לצאת בסנדל של שעם ושל גמי וכיוצא בהן, וכורך אדם בגד על רגליו ויוצא בו שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף'. נראה שהבינו, כי גדר האיסור תלוי בנחות המנעל, ולרמב"ם רק משום שמרגיש קושי הארץ הותר השעם. והמשנ"ב בסי' תריד סק"ה ובשעה"צ סק"ה כתבו דיש להחמיר ולא לצאת עם מנעל שלא מרגיש קושי הארץ.

היתר רחיצה במקום טינוף: הגמ' ביומא בדף עז: אומרת: 'ת"ר אסור לרחוץ מקצת גופו ככל גופו, ואם היה מלוכלך בטיט ובצואה – רוחץ כדרכו ואינו חושש. אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו, ואם היה חולה או שהיו לו חטטין בראשו – סך כדרכו ואינו חושש'. ויש לעיין ביסוד היתר זה, אם בא להתיר רחיצת מקום טינוף, ובלא היתר זה היה צריך לאסור רחיצה זו, או שמא רחיצת מקום טינוף כלל לא הוי רחיצה, ומותרת, וההיתר נצרך רק לומר 'שאינו חושש' לכך שירחץ סביבות המקום.

רש"י שם בד"ה 'ואינו חושש' כתב: 'משום רחיצה'. דהיינו, שנצרך ההיתר לרחיצת מקום הטינוף, להורות שאינו רחיצה. וצ"ב מאחר והותרה רחיצת מקום זה, מהו התוספת 'ואינו חושש'. על כורחך, שבא להתיר רחיצה זו חרף העובדה שרוחץ את המקומות הסמוכים למקום הטינוף. הגהות מיימוניות בהלכות שביחת עשור פ"ג כתב: 'וכתב רא"ם דכהן העולה לדוכן נוטל ידיו, וכתב כללו של דבר כל שאין מתכוין להנאת רחיצה אלא לנקות מלכלוך וטינוף שרי'. הרי תלה את איסור הרחיצה בכוונתו, וכל שאינו מתכוון לרחוץ אלא להסיר טינוף, אין בכך כל איסור, אף שירחץ מקום הסמוך לו.

הצפנת פענח ברמב"ם שם ה"ב הסתפק אם האיסור ברחיצה הינו מצד איסור התענוג, או שמחוייב להצטער, ולכן נאסרה הרחיצה. ואפשר, כי רחיצת מקומות המטונפים תלויה בכך, שכן אין ברחיצתם תענוג, אך יש ברחיצה זו הסרת צער. וצ"ת.

סיכה שאינה של תענוג: הירושלמי בשבת פ"ט ה"ד והרמב"ם בהלכות שביחת עשור פ"ג ה"ט כתבו: 'אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו, בין סיכה של תענוג בין סיכה שאינה של תענוג'. הרי אסרו כל סיכה ביום זה, אף את זו שאין בה תענוג.

בגמ' ביומא בדף עז: מבואר כי נאסרה הסיכה מתרי טעמיה, חדא, משום הנאמר בדניאל פ"י שלא סך בעת התענית, וכן משום שסיכה כשתיה. והקשו התוס' בשבת בדף פז. בד"ה 'אע"פ' על דרשת הגמ' שסיכה כשתיה מזכר לדבר 'ותבוא כמים בקרבן וכשמן בעצמותיו': 'קשה לרשב"א דאמאי מייתי האי קרא שאינו אלא זכר בעלמא, הוה ליה לאיתויי קרא... וסוך לא סכתי דניאל י דהוי דרשה גמורה'. ולמה נצרכו לדרשה וזכר לדבר, כשיש פסוק מפורש להדיא. ובאר בהררי קדם בס"נ אות א כי מהפסוק בדניאל ילפינן כי סיכת תענוג אסורה, ולא שמענו מכך, כי אסורה אף סיכה שאין בה תענוג, וזאת למדו רק מהזכר לדבר.

אולם התוס' ביומא בדף פז. בד"ה 'מניין' פליגי על כך, וכתבו כי רק סיכה של תענוג נאסרה, ולא זו שאין בה תענוג. ולכן הקשו, מדוע נצרכו ללמוד איסור סיכה מהפסוק בדניאל, ולא הסתפקו בדרשה האמורה במסכת שבת 'ותבא כמים'. ובארו כי מהפסוק בדניאל נשמע לאסור רק סיכה של תענוג, ולכן דייקו ללמוד דווקא ממנו, ולא לאסור כל סיכה שהיא.

ואפשר שיסוד מחלוקתם היא, אם אסרו רק סיכה והתענוג ממנה, או שהמעשה ופעולה של סיכה נאסרו, ולא התוצאה הנפעלת ממנה.

תפילת נעילה

תפילת נעילה – דין תפילה, או תפילה בעת צרה: יש לדון בחיוב במצוות הנעילה, אם הוי חיוב תפילה ככל השנה, שתוכן מיוחד לה, או שהוא מהלכות תפילה בעת צרה, שכן דינו עומד להחריץ בשעות אלו, וזהו מקור החיוב בתפילה זו. הנה תפילת נעילה בעת התעניות ציבור, הינה מדין שהוא עת צרה, כמבואר בריטב"א ובמאירי בתענית כדף כו: ובר"ן כדף ט: מדפי הרי"ף: 'הפסוקים של מנחה דתענית אמר שהם מקוה ישראל ה' מושיעו בעת צרה... ובתעניות צבור שיש בהם נעילה שאינן קבועין... ידעו שפסוקים אלו ראויים אף לנעילת תענית צבור'. וכן מבואר ברמב"ן שם כדף טו, ובאבודרהם בריש תפלת התעניות. אולם בדין תפילת נעילה ביום כ' כתב הר"ן שם: 'ואין ענין לפסוקים אלו ביום הכפורים, שהוא יום סליחה וכפרה ואינו עת צרה'.

תפילת נעילה – חובת תפילה נוספת ביום זה, או חיוב תפילה ביום זה: יש לעיין ביסוד החיוב בתפילת נעילה, אם קבעו תפילה נוספת ביום זה, וביום זה חייבו להתפלל גם תפילת נעילה, או שמא חייבו להתפלל תפילה זו בשעת הנעילה, אך אינה תפילה ככל תפילות היום.

יש לתלות בהכי את המחלוקת בדין תשלומים לתפילת נעילה. הפרמ"ג בסי' קח מש"ז סק"ה נקט כי יש תשלומים לתפילת נעילה, אך בהררי קדם בסי' סב הביא דעת הברכי יוסף שם בשם הרמ"ע כי אין תשלומים לתפילת נעילה. וביסוד מחלוקתם באר, דנחלקו אם תפילת נעילה הוי חובת תפילה ויש לה דין תשלומים ככל תפילות השנה. או שאינה חובת תפילה, אלא שחייבו להתפלל ביום זה תפילה זו, ואין חובת על גברא להשלימה.

ובהכי יש להבין את החובה להזכיר את השבת בתפילה זו, שכן אם חיובה להתפלל בעת זו, מדוע צריך להזכיר את השבת בתפילה זו, שלא היום גרם לו שתאמר. אולם אם מחוייבים להתפלל ביום זה תפילה נוספת, הרי שהיום מחייב תפילה זו, ולהכי מזכירין את קדושת השבת, ככל תפילות היום.

החינוך במצווה הלג כתב: 'ועוד תיקנו תפלה חמישית ביום הכפורים לבד, לרוב קדושת היום, בעבור היותו יום סליחה וכפרה לכל'. הרי חובת תפילה תיקנו, מפאת קדושת היום. וכן נראה מלשון הראשונים כי חייבים בחמישה תפילות ביום זה, כי תיקנו התפילות בשל היום.

תפילת נעילה – חובת תפילה, או חובת וידוי: יש לחקור אם חייבו בתפילת נעילה בחובת היום, או שמא חייבו להזכיר וידוי נוסף, ולשם כך חייבו בתפילה, בכדי שיאמר הוידוי בתוך תפילתו.

אפשר שבהכי פליגי בגמ' ביומא בדף פז: 'מאי נעילת שערים, רב אמר צלותא יתירתא, ושמואל אמר מה אנו מה חיינו'. הרי שלרב הוי חובת תפילה בפנ"ע שחייבו ביום זה, ואילו לשמואל חייבו בוידוי, ולכך תיקנו לאומרו בתפילתו.

אלא שבחתימת הברכה אמרינן, שחותם בוידוי, וברש"י שם מבואר כי מיירי בתפילת נעילה. ולמד מכך בהררי קדם בסי' סב, כי אף לרב שהוא חובת תפילה, מ"מ עיקרה הוא הוידוי, ולהכי חותמין בה. לדבריו, לכו"ע הצריכו לומר רק וידוי, אלא שנחלקו רב ושמואל, אם תיקנו אגב הכי חובת תפילה כתקנה ודין בפנ"ע, או שתיקנו לומר וידוי בלבד ולאומרו בתפילה, אך לא תיקנו חובת תפילה כתקנה בפנ"ע.

הזכרת נשמות ביום הכיפורים: מקור הנוהג להזכיר נשמות ביוה"כ נמצא בשיטה מקובצת במסכת נדרים בדף י: 'ומה שנהגו לידור צדקות ושמן למאור ביום הכיפורים, יש לומר דעל ידי שהוא יום הדין, וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו יתברך – כשעת צרה דמי. ולפיכך נודרין כדי שיעלה זכרונם לטובה ולחיים טובים'.

ומובא כי החתם סופר בדרשותיו פרשת נצבים תקצ"ד באר על פי אשר קיבלנו, שבר"ה ויוה"כ פ הנשמות הקדושות שכבר מתו, ונשמות האבות מצטרפים עמנו בבהכ"נ בתפילתנו, ותפילתם עושה רושם. לדברים אלו, אין מזכירים אותם בכדי לעורר זכיות, ולעורר זכרונם, אלא משום שהם נמצאים עימנו ביום זה בתפילתנו, ומסייעים לנו בתפילתם.

מהות היום

יום כיפורים: יש לעיין מדוע נקרא יום זה בתורה בויקרא כג כו בלשון רבים, הגם בלשון חז"ל נקרא ביחיד, יום כיפור.

בהררי קדם בסי' מה באר כי דווקא בלישנא דקרא נקרא בלשון רבים משום שבזמן שבית המקדש קיים יש כמה מכפרים ביום זה, תשובה, שעיר המשתלח, עבודת היום. אך בלישנא דידן נקרא יום כיפור בלשון יחיד, בשל כך שבידינו רק תשובה לכפר ביום זה, מלבד עצמו של יום.

לא היו ימים טובים לישראל כיום הכיפורים: פשיטא היה לה לגמ' בתענית בדף ל: על היות יוה"כ יום שמחה: 'בשלמא יום הכפורים, משום דאית ביה סליחה ומחילה, יום שניתנו בו

לוחות האחרונות'. ויש לבאר את מהות שמחה זו, מדוע בשל היותו יום סליחה ומחילה הוי יו"ט. ועוד יש לבאר, אם יש כאן טעם אחד, או שני טעמים.

רש"י שם בד"ה 'שניתנו בו' באר כי ניתנו הלוחות בזכות שהקב"ה קיבל את תשובת ישראל: 'להודיע שמחל וניחם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, ועל כן נקבע צום כפור בעשרה בתשרי'. נמצא שיש כאן טעם אחד, וכי קבלת הלוחות ביום זה מעידה על היותו יום תשובה וכפרה.

ברמב"ם בהלכות תשובה פ"ז ה"ז ישנו באור לגודל השמחה ותיאור ההדבקות בהשם בעת תהליך התשובה: 'כמה מעולה מעלת התשובה, אמש היה זה מובדל מה' אלהי ישראל... צועק ואינו נענה... עושה מצות וטורפין אותן בפניו שנאמר מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי... והיום הוא מודבק בשכינה שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם, צועק ונענה מיד שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה, ועושה מצות ומקבלין אותן בנחת ושמחה שנאמר כי כבר רצה האלהים את מעשיך, ולא עוד אלא שמתאווים להם'. וכן כתב רבנו יונה בשערי תשובה שער ד סעי' טז כי אחר שהקריב קרבנו ונתכפר לו החטא, הרי הוא שמח. הרי שעצם התשובה הינה משמחת, גם בלא קבלת הלוחות. אך אפשר, שזהו שהוסיף הרמב"ם בסוף דבריו, כי ע"י התשובה – ולא עוד אלא שמתאווים להם', כלומר ע"י התשובה ישנה התעלות נוספת, ועל כך השמחה. וזהו שהסמיכה הגמ' את התשובה והקבלת הלוחות, שכן ע"י התשובה התאפשרה קבלת הלוחות, וקרבת ד' מחודשת. וכדברי הרמח"ל במסילת ישרים פרק יט: 'כי כל מה שזוכה האדם ליכנס יותר לפנים בחדרי ידיעת גדולתו יתברך יותר תגדל בו השמחה, ויהיה לבו שש בקרבו'. ואכן אושר עליון הוא לנפש, לזכות לחזור למעלה של קודם החטא, ולחיות בהשגות מחודשות.

איתא בגמ' ביומא בדף סז: 'ת"ר, בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח האולם מבחוץ, הלבין – היו שמחין, לא הלבין – היו עצבין ומתביישיין. התקינו שיהיו קושרין על פתח אולם מבפנים, ועדיין היו מציצין ורואין, הלבין – היו שמחין, לא הלבין – היו עצבין'. נמצאנו, שלא היה כל תועלת בקשירת לשון של זהורית בפתח האולם, מלבד לשמח את ישראל.

ואפשר, שיסוד לשמחה ביום זה, הוא מאמרו של האורחות צדיקים פ"ט שער השמחה: 'במידת השמחה תלויה מצות עשה שיצדיק כל מאורעותיו... אך הדרך שישמח האדם בחלקו, שיקבל בשמחה הרע כמו הטוב, הדרך הזו מתחלקת לכמה דרכים. האחת – צריך גדר גדול שיבטח באלהים, השניה – האמונה, השלישית – השכל, הרביעית – ההסתפקות. ובהמשך: 'כי המאמין בלב שלם והבוטח בעזר הצור, הוא שמח לעולם... והמידה הזאת בנפשות הצדיקים, שהם בנועם שלם בענין עבודתם ובשמחה גדולה בפרישותם, כמו שנאמר שמחו בד' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב, וכן הוא אומר אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה'.